

В результаті даної навчальної діяльності студент водночас знайомиться з технічними прийомами ритмоорганізації, осмислює правила їх виконання й вживання та відпрацьовує їх, доводячи до рівня навичок. Діяльність "за зразком" здійснюється, по-перше, на основному матеріалі репертуару, а потім на додаткових творах, що визначають ескізно та використовують задля формування навичок та здійснення творчих узагальнень.

Репродуктивно-творчого характеру діяльність студента набуває під час переносу та варіювання здобутих навичок на новому матеріалі з використанням методу типізації та узагальнення. Він знайомиться з конкретними теоретичними розділами літератури з техніки диригування, з наступним самостійним використанням отриманих знань на практичних заняттях.

І нарешті, коли студент грамотно вміє диригувати, класифікувати й узагальнювати ритмічні організації твору, ми стимулюємо його до самостійного пошуку та переносу набутих знань і навичок на новий, особисто вибраний матеріал. Але на даному етапі навчально-пошукова діяльність студента була зорієнтована педагогом: чітке визначення завдання – здійснення пошукової діяльності. Наприклад, студенту доручалось добрати один чи два твори, бажано зі шкільного репертуару, в яких спостерігається ритмічна аналогія з твором, що вивчається. Далі він самостійно аналізує вибраний твір і готує його до виконання в ескізному варіанті. Після цього виконує теоретичне узагальнення щодо правил виконання подібних ритмічних фігур на прикладі даного твору (темпових, динамічних, штрихових та ін.).

Дуже важливо навчати студентів знаходити на незнайомому матеріалі риси типового, а також теоретично осмислювати свої дії та об'єднувати їх у систему. Методика формування узагальнених умінь у класі диригування, зокрема у сфері метроритмічної організації твору, повинна використовуватися з перших занять. Звичайно, завдання повинні добиратися за ознакою доступності, послідовності та спадкоємності у навчанні.

На початку ми рекомендуємо елементарні завдання, такі як:

а) проаналізувати типові з точки зору ритмічних фігур мініатюри І.Пфейля "Озера сплять", Р.Шумана "Вечірня зоря", українську народну пісню в обробці М.Леонтовича "Іхав козак на війноньку";

б) установити правила їх виконання, водночас з жестом диригування.

Подалі завдання ускладнюються: а) за допомогою педагога студент аналізує незнайомий хоровий матеріал за аналогією з тим, який вивчається (наприклад: Ц.Кюї "Всюди сніг", В.Моцарт "Захід сонця", А.Рубінштейн "Гірські шпилі"); б) здійснюється теоретичний аналіз і узагальнення щодо правил виконання типових ритмічних фігур у знайомих творах (дробленого вступу, пунктирного ритму, фермат, різноманітних знят); в) добір декількох творів шкільного репертуару з акомпанементом (А.Філіпенко, сл. Г.Волгіної "Берізонька", Т.Поталенко, сл. М.Івансена "Шпачок прощається", "Котику сіренький" українська народна пісня в обробці М.Вериківського), у яких зустрічаються аналогічні завдання та самостійний аналіз прийомів їх виконання; г) знайомство з новою літературою з даного питання; г) і

наприкінці, узагальнений висновок щодо правил виконання даних ритмічних фігур у змінних умовах.

Особистої уваги потребує репертуар, бо від його різноманітності, послідовності та певності, з якою подані у ньому метроритмічні завдання протягом навчального періоду, залежить широта й різнобічність набуття студентом вмінь і навичок.

Дослідна робота, яка проводилась протягом декількох років, довела ефективність цієї методики. Основними критеріями, на які ми спирались, були:

- обґрунтованість, з якою в період контрольних завдань студенти пояснювали свої дії;
- ступінь їх самостійності у використанні навичок у нових умовах;
- повнота виконання контрольних завдань, що вимагають володіння цими вміннями.

Результати дослідно-експериментальної роботи показали, що: а) більшість студентів експериментальної групи можуть за порівняно короткий термін виділяти типові прийоми метро- і ритмоорганізації твору, переходити від фактів до узагальнення, формувати правила, приводити різноманітні засоби диригування у систему, здійснювати пошук та перенос навичок на новий матеріал; б) незалежно від рівня попередньої підготовки та здібностей даний контингент студентів наприкінці навчання самостійно і грамотно виконує доволі складні метроритмічні завдання.

Вищезазначене свідчить, що запропонована нами методика сприятиме не лише оптимізації процесу формування узагальнених умінь, але й не менш важливій загальнометодичній підготовці майбутнього вчителя. Адже систематичне використання методу виділення типових ритмічних структур, прийому теоретичного узагальнення правил їх виконання, завдань щодо переносу засобів диригування на новий матеріал, за зразком, сприяє розвитку в студентів узагальнених умінь і формуванню у них самостійності щодо пошуку диригентських засобів метроритмічної організації музичного твору.

УДК 370.260

Т.В. Дорошенко

Підготовка майбутнього вчителя до гуманістичного виховання учнів на уроках музики

Реформування загальної середньої освіти відповідно до Закону України „Про загальну середню освіту” і Державного стандарту початкової загальної освіти передбачає реалізацію принципів індивідуалізації та гуманізації освіти, методологічну переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості дитини, визначення її самобутності й самоцінності.

Вперше людина, особистість проголошується як найвища цінність суспільства. Ця гуманістична ідея вимагає визнання дитини центром і смислом діяльності школи, кожного вчителя, конкретизації мети, перегляду завдань, змісту, методів навчання.

У наш складний час велику увагу слід звертати на формування у дітей гуманістичних почуттів і відносин. У молодшому шкільному віці відбувається інтенсивний розвиток моральних відчуттів, складається розуміння характеру переживань інших людей. Тому основне завдання гуманізації освіти в широкому розумінні цього поняття має розв'язуватися передусім створенням відповідного середовища в навчальному закладі, „олюдненням” атмосфери шкільного життя, навчально-виховного процесу.

Великі надії держава покладає на вчителя як на творчого, знаючого, талановитого професіонала, який зміг би реалізувати завдання гуманної педагогіки, забезпечити реальну гуманізацію навчально-виховного процесу в школі. Вчитель повинен зробити все можливе, щоб становлення особистості школяра відбувалося в умовах доброзичливого ставлення до нього.

Велику роль у процесі гуманізації освіти відіграє естетичне, зокрема музичне виховання. Музика є одним з найбільш ефективних засобів виховання, що надає естетичного забарвлення духовному життю людини. Якщо зміст духовної культури складають естетичні, моральні та світоглядні цінності суспільства, то музика є інтонаційним втіленням цих цінностей. Створюючи хвилюючі образи світу та людини, відкриваючи психологічне багатство особистості, організуючи духовне спілкування між людьми та поколіннями, музика стає незамінним засобом гуманності.

Оновлення змісту та методична підготовка сучасного вчителя музики повинні торкнутися, насамперед, питань формування гуманістичних рис особистості школяра і мають здійснюватися передусім на основі принципу гуманізації.

У зв'язку з цим подальшої розробки й удосконалення потребує зміст курсу „Методика музичного виховання в школі”, а саме поглиблення й урізноманітнення форм, прийомів і методів засвоєння таких тем, як „Педагогіка співробітництва в процесі музичного навчання й виховання”, „Український фольклор як засіб морально-естетичного виховання дітей”, „Інновації педагогічного спілкування на уроках музики”, „Гуманізація навчально-виховного процесу на уроках музики”, „Удосконалення педагогічного оцінювання на уроках музики” та ін., а також гуманізація завдань педагогічної практики студентів, вивчення передового педагогічного досвіду вчителів з цієї проблеми.

Урок музики в школі – урок мистецтва – обумовлює певні вимоги до стилю його викладання, тобто до педагогічних умінь учителя. У процесі викладання курсу „Методика музичного виховання в школі” ми прагнемо до того, щоб студенти зрозуміли, що смисл роботи вчителя музики полягає не стільки в тому, щоб передати певну суму знань про музику, скільки прищепити любов до неї. Щоб досягти цього, вчитель має активізувати почуття учнів, навчитися впливати на емоційну сферу дитячої психіки, розвивати почуття співпереживання, власної гідності, волі, що забезпечують свідоме засвоєння дитиною загальнолюдських цінностей.

У наш час головну увагу при вихованні особистості слід звертати на формування в дітей гуманістичних почуттів і відносин. Дитині треба дати

зрозуміти важливість турботливого ставлення до інших; навчити її входити в стан іншої людини. На практичні заняття з методики музичного виховання студенти розробляють тематичні уроки музики, які спрямовані на розвиток емоційної сфери учнів, виховання чуйності до оточуючих, здатності емоційного відгуку на прекрасне, добре (теми: „Я та моя сім'я”; „Що я зроблю для Батьківщини?”; „Подорож з улюбленими героями”, „Добро й зло” та ін.).

Формування в учнів почуття цінності іншої людини потребує тривалих комплексних виховних зусиль. Так, під час знайомства з музичним твором важливо викликати у дітей інтерес до особистості композитора.

Результати проведеного опитування, спрямованого на виявлення можливостей „бачення” молодшими школярами композитора, дозволили зробити висновок про те, що в дитячих характеристиках автора музичного твору простежується тенденція приписувати йому свої думки, почуття, переживання та дії, тобто відбувається розповсюдження дитиною свого „я” на музичний твір та його автора. Тому виявлені особливості уявлення дітьми автора музичного твору диктують необхідність людинознавчої спрямованості навчально-виховного процесу на уроках музики. Ми спрямуємо студентів частіше „виходити” в бесідах про музику на особистість композитора. Наприклад, у бесідах про „Дитячий альбом” П. Чайковського доцільно подати такі факти:

а) Чайковський ще в дитинстві був дуже талановитим, він створив багато красивої музики. Це, напевно, ще й тому, що був доброю і скромною людиною;

б) які мелодійні й ніжні твори Чайковського! Інакше й бути не може – адже він так любив свою маму.

Якщо надавати навчально-виховному процесу людинознавчої спрямованості, виходити в бесідах на особистість композитора, то поступово в процесі сприймання мистецтва і наступних роздумів діти звертатимуть увагу на ту людину, яка створила твір мистецтва, проникатимуться її думками, почуттями.

Необхідність емоційного забарвлення педагогічного впливу певним чином зумовлює особливості педагогіки співробітництва, що є одним із шляхів гуманізації навчально-виховного процесу на уроках музики.

Ідея педагогіки співробітництва може бути реалізована на уроках у різних напрямках. Один з них – співробітництво вчителя з учнями. Вчитель повинен спиратися на життєвий і художній досвід дітей, знати, що цікавить їх, чому саме вони надають перевагу. Якщо вчитель бачить у дитині тільки об'єкт викладання, який повинен набутися певні знання, оволодіти вміннями й навичками, то формування й розвиток особистості не будуть повноцінними.

Педагогіка співробітництва найбільш повно виявляється в педагогічному спілкуванні, яке сприяє створенню творчої, доброзичливої атмосфери на уроці. Учитель – творець спілкування. Від його вміння вступати, вести, продовжувати, припиняти спілкування залежить вирішення педагогічних завдань.

Оволодіння особливостями педагогічного спілкування – це один із засобів підвищення методичної підготовки майбутнього вчителя. Під час лекцій, практичних занять, а також у процесі проходження студентами педагогічної

практики в школі їх увага звертається на те, що важливим моментом під час спілкування з учнями є вміння учителя вслуховуватися і чути не тільки що, але й як говорять діти. Необхідно обов'язково давати дитині час на обміркування, а якщо відповідь не пролунала, треба, спираючись на музичний і життєвий досвід дітей, разом з ними шукати художньо-образні зв'язки змісту даного твору з літературою, образотворчим мистецтвом, природою, життям. Корисно, щоб учитель на уроці постійно доводив дітям думку: „Тут усі талановиті“, „Роби як вважаєш за потрібне“, „Умій виразити себе“.

Вчителю важливо помітити будь-який успіх, навчитися дивуватися унікальним якостям кожної дитини, розвивати їх.

Спілкуючись з учнем, учитель обмінюється з ним знаннями, досвідом, думками, але треба пам'ятати, що ні знання, ні досвід, ні думки не можуть бути незмінними, бо схильні до змін, розвитку. Навчаючись постійно збагачувати спілкування все новими і новими засобами і заходами, гнучко його перебудовувати, вчитель готує себе до інновацій у майбутньому педагогічному спілкуванні. Щоденно він спілкується з різними учнями, тому його відношення не можуть будуватися на застиглих стереотипах. Учитель постійно вивчає і себе, і ситуацію, тобто завжди розглядає себе в стані спілкування.

Майбутній учитель не має ще досвіду, але, незважаючи на це, він повинен намагатися оволодіти вміннями вчити, виховувати, постійно створювати свої взаємовідносини з учнями, тобто в процесі навчання у вузі майбутній учитель починає опановувати мистецтво спілкування з метою вироблення вміння ефективно себе подати, вигідно підкреслити свою гідність, зрозуміло пояснити, уважно вислухати, дати потрібну пораду.

Щоб досягти інновацій, які приводять до продуктивної педагогічної діяльності, ми, викладачі, прагнемо направляти підготовку наших студентів до проведення уроків у школі в атмосфері позитивного ставлення до учнів, з урахуванням їх індивідуальних інтересів і здібностей, заохочуючи активність та ініціативність, постійно шукаючи шляхи співробітництва, співтворчості, співдружності, які пронизані гуманістичними стосунками.

У реальних ситуаціях процес спілкування становить складну поліфонію реплік, розповідей, запитань, оцінних суджень, відповідей, зауважень, емоційних реакцій, тобто необхідним складовим елементом педагогічного спілкування майбутнього вчителя є його мовлення. Тому, формуючи у студентів вміння й навички педагогічного спілкування, слід спрямовувати їхню увагу на необхідність під час планування зустрічі з школярами обмірковувати не тільки зміст спілкування (про що я буду з ними говорити), а й особливості свого мовлення і комунікативної поведінки (як я буду говорити, які вербальні і невербальні засоби допоможуть мені бути виразним, переконливим, винахідливим, коректним, яку емоційну атмосферу спілкування я хотів би створити).

На заняттях доцільно радити студентам скласти для себе умовну ідеальну модель мовлення вчителя в різних ситуаціях педагогічно-виховного процесу і орієнтуватися на неї в процесі професійного навчання, а пізніше – становлення як учителя під час самостійної педагогічної діяльності.

Навчально-виховний процес пов'язаний з постійним творчим пошуком, оскільки вчитель має діяти у варіативно-мінливих умовах різноманітних педагогічних ситуацій. За таких обставин він має бути готовим до оперативного розв'язання суперечностей, що виникають у непередбачених ситуаціях, тобто має бути готовим до педагогічної імпровізації.

Педагогічна імпровізація, будучи структурним компонентом педагогічної діяльності, втілює і коригує проект уроку. Завдяки їй учитель налагоджує контакт з учнями, організовує, спрямовує та контролює навчально-виховний процес. Озброєння студентів навичками педагогічної імпровізації дозволяє подолати розгубленість, скутість у складних ситуаціях педагогічного спілкування, створити доброзичливу атмосферу творчого процесу.

Реалізація завдань підготовки вчителя до гуманістичного виховання дітей потребує критичного перегляду змістовно-організаційних форм та методів роботи зі студентами. Педагогізація навчального процесу, його професійна спрямованість передбачає використання поряд з традиційними формами нестандартних методів навчання, стимулювання творчих здібностей студентів, формування навичок програмування та корекції навчально-виховного процесу, здатності до оцінювання як власних, так й інших способів розв'язання педагогічних задач.

Найбільш ефективними нестандартними методами навчання є ділові ігри, відкриті заняття в межах школи передового педагогічного досвіду, публічний захист знань, факультетський конкурс з основ педагогічної майстерності тощо.

Особливу роль у цьому плані відіграють проблемні лекції. Оскільки проблемна лекція передбачає не просто засвоєння фактичної наукової інформації, а пошук шляхів отримання її, то вона включає в себе елемент формування пізнавальної самостійності та творчих здібностей студента. Для сприйняття матеріалу проблемної лекції студенти мають бути завчасно підготовлені: психологічно – знати, що буде саме така лекція і що вони мають на ній самостійно мислити та творчо діяти; теоретично – володіти певним запасом знань з теми проблемної лекції.

Практика засвідчила безсумнівну необхідність застосування діалогічної форми проблемної лекції, мета якої – створення еталона професійної поведінки вчителя в тій чи іншій ситуації завдяки співпраці викладача та студента.

На практичних заняттях з методики музичного виховання з метою формування комплексу імпровізаційних умінь і навичок доцільно використовувати такі методи роботи, як моделювання, педагогічні ігри, інсценування педагогічних фактів, явищ тощо.

Під час моделювання створюються ситуації, максимально наближені до реальної школи, до несподіваних суперечностей, що з'являються раптово під час проведення уроків, де від вчителя вимагається вміння знайти оптимальний гуманний засіб вирішення проблеми.

Дуже корисні педагогічні ігри, де кожному відводиться певна роль. Такі заняття дозволяють учасникам гри подивитись на себе з боку, з'ясувати, як сприймаються іншими їхні дії, увійти в роль учителя або учня.

Оволодінню основами гуманної педагогіки допомагає також метод саморозвиваючої педагогічної ситуації. Формується певна педагогічна ситуація і розподіляються в ній ролі. Починається гра, яка близька до умов педагогічної задачі, а далі вона саморозвивається за допомогою прийому проектування („якщо б”), який відомий у театральній педагогіці як елемент системи К.С.Станіславського. Учитель планує конкретні вправи, завдання, заздалегідь передбачаючи декілька варіантів реалізації завдань залежно від зміни реальних обставин уроку.

Такі форми навчальної роботи сприяють адаптації майбутніх учителів музики до публічних виступів, розвивають педагогічну кмітливість, винахідливість, комунікативні вміння, готують до роботи в системі гуманних взаємовідносин.

УДК 37.018

Т.В. Д'ячкова

Сім'я в системі національного виховання

Українська нація, як і всі нації світової співдружності, має свою самобутню історію, гуманістичну ідеологію, власну філософію буття, оригінальну національну систему виховання.

Ідеями національного єднання, міцної дружби, товариської взаємодопомоги і милосердя пронизані всі сфери творчої праці, природно-історичного життя українців. Перевірені багатовіковим досвідом надбання народної мудрості становлять ідейно-моральну основу виховання, яке має національні та загальнолюдські аспекти.

Крім того, національна система виховання враховує такі особливості сьогодення, як перехід України до ринкових відносин, перебудова всіх сфер життя українського суспільства, пов'язаних з розбудовою незалежної держави.

Головна мета національного виховання на сучасному етапі – передання молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, свосвідності світогляду й на основі цього формування особистісних рис громадянина України – національної самосвідомості, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, фізичної, екологічної культури, розвиток індивідуальних здібностей і талантів.

Не можна не погодитися з думкою Вишневецького О.: “через десять років життя ставитиме до українця зовсім інші вимоги, ніж ті, які ставило донедавна і до яких наша виховна традиція пристосувалась. Незалежно від історично сформованих виховних поглядів у найближчому майбутньому нам потрібен буде не мрійник, не емоційна та самозосереджена істота, а практичний, ініціативний діяч, господар з міцним характером, вольовий, цілеспрямований, з глибокою вірою у вартості, яким служити”¹. Не все в цій характеристиці

узгоджується з українською виховною традицією. А це означає, що вона повинна зазнати уточнень. Отож, процес державотворення в Україні, загальна демократизація і гуманізація суспільства потребують виховання підрастаючого покоління на перспективу. І в цьому питанні неабияку роль покликана відіграти сім'я.

Важко уявити, скільки не використано резервів і втрачено можливостей у справі виховання підрастаючих поколінь у зв'язку з тим, що цілеспрямовано не застосовувалися, а то і нехтувалися народні сімейні традиції. Сім'я – природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжується і поглиблюється любов до матері і батька, бабусі і дідуся, роду і народу, пошана до рідної мови, історії народу. Згідно з народними поглядами, дитина найшвидше і найглибше засвоює основи моралі серцем, у неї розвиваються почуття доброти, чуйності, совісті, правдивості, любов до всього живого.

Проблема сімейного виховання завжди була і залишається актуальною як у вітчизняній, так і зарубіжній педагогіці. Провідна та видатна роль сім'ї у вихованні підрастаючих поколінь визначається незамінністю її впливу на розвиток дитини, інтимністю, індивідуальністю, неповторністю, глибоким урахуванням особливостей дитини, яку батьки знають значно краще ніж інші учасники виховного процесу. Тому в залежності від стилю взаємовідносин у сім'ї формуються ряд таких моральних якостей, як почуття гуманізму, уважності, співчуття, ніжності, чуйності, культури спілкування, обов'язковості, вдячності та ін. Та навпаки, саме у сфері сімейних відносин у залежності від їх стилю та традицій виростає егоїзм, байдужість, озлоблення, неповага до старших, неувважність, безвідповідальність тощо.

Сім'я – це первинний осередок багатогранних людських відносин – господарських, моральних, духовно-психологічних, естетичних та, звичайно ж, і виховних. У сім'ї отримують свою першу поживу схильності дитини, зароджуються її перші симпатії, потреби, інтереси, тут визначається її характер. Багато береться наслідуванням і перетворюється у звичку, тим більш міцну, ніж раніше вона почала формуватися.

Але життя сім'ї, її звичай, захоплення, ідеали, уподобання, заняття, розваги, весь побут її життя у свою чергу є відображенням життя усього суспільства. Як би замкнуто не існувала сім'я, члени її рідко бувають у змозі ліквідувати зовнішні на неї впливи. Тому особистість дитини формується під впливом сукупності суспільних відносин, особливо системи тих конкретних відносин, в яких безпосередньо проходить її життя та діяльність. Рівень моральної культури батьків, їх життєві плани і прагнення, досвід соціального спілкування старших, сімейні традиції, вся атмосфера в рідному домі часто має вирішальне значення в розвитку особистості дитини.

Про роль сім'ї у вихованні дітей В.О.Сухомлинський писав: “Я зразу бачу дитину, батьки якої глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять один одного. У цієї дитини – мир і спокій в душі, глибоке душевне здоров'я, широкосердечна віра

¹ Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні зариски. – С.17.